

Attitudes of Social Workers in Serbia on the Prospects for the Development of the Profession and Improvement of the Position of Social Workers Through Professional Associations*

Violeta Marković^{1**}, Gordana Marčetić Radunović^{2***}, Tamara Gačević^{3****}

¹University of Belgrade, Faculty of Political Sciences

²Association “Sociativa”

³Caritas Serbia

Abstract

The practice of social work takes place in circumstances that are strongly influenced by numerous changes and new demands placed on the profession. These changes and new demands require constant improvement of the profession, and one of the ways to improve is to organize into professional associations. The aim of this paper is to present the views of the professionals / community of social workers on the prospects of developing the profession of social work and improving the position of social workers through professional associations (federations, unions, societies, associations, etc.). Research for the purpose of examining the stated attitudes was carried out in the period from June 2022 to November 2022. For the purposes of this research, an online questionnaire was specially constructed for the survey of attitudes. A total of 126 social workers from the public and civil sector from Serbia took part. The results of the research indicate that social workers in the Republic of Serbia perceive the need to establish a new association or harmonize the activities of existing ones, for the purpose of representing the profession in public and before institutions, strengthening the professional identity and trust of experts in professional Sciatica associations.

Key words: social work, professional associations, professional unions, professional identity, advocacy, networking

* Corresponding author: violeta.markovic@fpn.bg.ac.rs

** <https://orcid.org/0000-0003-2618-0073>

*** <https://orcid.org/0009-0003-9115-2404>

**** <https://orcid.org/0009-0009-5516-9907>

Please cite as: Marković, V., Marčetić Radunović, G., Gačević, T. (2023): „Stavovi socijalnih radnika u Srbiji o perspektivama razvoja profesije i unapređenja položaja socijalnih radnika kroz strukovna udruženja“. Godišnjak za sociologiju vol.19(30): 63 –77

Stavovi socijalnih radnika u Srbiji o perspektivama razvoja profesije i unapređenja položaja socijalnih radnika kroz strukovna udruženja

Uvod

Praksa socijalnog rada se odvija u okolnostima koji su pod jakim uticajem brojnih promena i novih zahteva koji se postavljaju pred profesiju. Na globalnom nivou svedoci smo naglog razvoja informacionih tehnologija, globalizacije, masovnih migracija pojedinaca, porodica i zajednica, ratova, pandemije COVID-19, i krize koje ove okolnosti donosi sa sobom (Žegarac, 2016: 9). Na nacionalnom nivou, socijalni radnici se suočavaju sa sve manje resursa uz povećanje broja korisnika i usložnjavanje njihovih problema i potreba (Marčetić-Radunović i sar., 2021).

U periodu 2012–2019. godine broj korisnika usluga centara za socijalni rad (dalje: CSR) u Srbiji se povećao za 14,7%, a problemi i potrebe su se usložile. Sa druge strane, smanjuju se resursi da se na te potrebe efikasno i blagovremeno odgovori. U CSR na dan 31.12.2020. godine bilo je 2.602 zaposlenih na neodređeno vreme. Podaci pokazuju da je u proteklih deset godina broj zaposlenih radnika na neodređeno vreme ravnomerno rastao do 2014. godine, nakon čega počinje kontinuiran trend smanjenja, usled uvođenja zabrane zapošljavanja u javnom sektoru. U odnosu na 2014. godinu ukupan broj zaposlenih na neodređeno vreme u 2020. godini manji je za 18%. Pored pada broja zaposlenih, dolazi i do gašenja usluga koje su prepoznate kao važne za pružanje podrške korisnicima u njihovom osnaživanju i uključivanju u društvo. Različita istraživanja kod nas govore da veliki broj profesionalaca – pomagača u socijalnoj zaštiti doživljava emocionalnu iscrpljenost, sindrom izgaranja, sekundarnu traumatizaciju i drugu vrstu opterećenosti po mentalno zdravlje (Marčetić-Radunović i sar., 2021).

I pored svih navedenih okolnosti, praksa socijalnog rada se i dalje bavi nekim od najsloženijih problema i najzagonetnijim oblastima ljudskog iskustva. Stoga socijalni rad jeste i treba da bude delatnost koja zahteva veoma razvijena znanja i veštine (Žegarac, 2016: 9).

Jedan od načina delovanja socijalnih radnika za unapređenje profesije socijalnog rada je kroz strukovna udruženja. Strukovna udruženja (profesionalno telo, profesionalna organizacija ili profesionalno društvo) nastoji da unapredi određenu profesiju, interese pojedinaca koji se bave tom profesijom i javni interes (Speight, 2014), istorija prakse socijalnog rada je bogata aktivnostima zagovaranja ne samo za unapređenje položaja određenih ciljnih grupa korisnika, nego i za unapređenje položaja i interesa samih socijalnih radnika. Tako postoje međunarodna i nacionalna udruženja socijalnih radnika.

Međunarodna federacija socijalnih radnika (engl. IFSW) najveće je međunarodno/svetsko telo za profesionalni socijalni rad. Sastoji se od 141 profesionalnog udruženja za socijalni rad koje predstavlja preko 3 miliona socijalnih radnika. IFSW ima formalni konsultativni status pri Ujedinjenim nacijama i drugim globalnim telima. Svrha organizacije je da doprinese postizanju socijalno pravednog sveta kroz

profesionalni socijalni rad. IFSW i njegovi partneri postavljaju i razmatraju međunarodne standarde socijalnog rada, definiciju socijalnog rada i politike koje promovišu rezultate dobre prakse. Trenutni predsednik je Rut Stark koja je socijalna radnica u Škotskoj i članica Škotske asocijacije socijalnih radnika. Godine 1958. IFSW je sa svojim partnerima objavila časopis *International Social Work*. Dalja tačka razvoja bila je 1959. kada je IFSW dobio konsultativni status pri Ekonomskom i socijalnom savetu Ujedinjenih nacija (ECOSOC).

Najveća nacionalna organizacija/udruženje socijalnih radnika je američka Nacionalna asocijacija socijalnih radnika (NASW), profesionalna organizacija socijalnih radnika u Sjedinjenim Američkim Državama. NASW ima oko 120.000 članova, a cilj je da pruža smernice, istraživanja, najnovije informacije, zagovaranje i druge resurse za svoje članove i za socijalne radnike uopšte.

U Republici Srbiji trenutno postoji nekoliko strukovnih udruženja socijalnih radnika, okupljenih oko ciljeva profesionalnog razvoja: Udruženje stručnih radnika socijalne zaštite Republike Srbije – Aktiv socijalnih radnika, Društvo socijalni radnika Republike Srbije, Asocijacija socijalnih radnika Republike Srbije, Udruženje socijalnih radnika u predškolskim ustanovama i školama Republike Srbije, neformalna onlajn Facebook grupa Udruženje aktivnih socijalnih radnika, itd.

Strukovna udruženja koja se prepoznaju kao udruženja različitih pomagačkih profesija, pa i socijalnih radnika, su: Komora socijalne zaštite Republike Srbije, Asocijacija centara za socijalni rad Srbije, različiti sindikati zaposlenih u zdravstvu i sistemu socijalne zaštite, itd.

Kontekst u kojem se odvija savremeni socijalni rad je kompleksan, prožet velikim problemima i izazovima, ali u kome se za sada ne naziru rešenja, rekli bismo, krize socijalnog rada u Srbiji. Ideja ovog rada i jeste da istražimo stavove stručne javnosti sa jedne strane, i perspektive izlaska iz krize profesije socijalnog rada, sa druge strane.

Teorijski okvir

Socijalni rad

Socijalni rad se najčešće definiše kao profesija koja je zasnovana na praksi i akademska disciplina koja promoviše društvene promene i razvoj, društvenu koheziju i osnaživanje i oslobađanje ljudi. Principi socijalne pravde, ljudskih prava, kolektivne odgovornosti i poštovanja različitosti su centralni za socijalni rad. Podstaknut teorijama socijalnog rada, društvenih nauka, humanističkih nauka i autohtonog znanja, socijalni rad angažuje ljude i grupe/zejednice da se bave životnim izazovima i poboljšaju blagostanje. Navedena definicija može biti proširena na nacionalnom i/ili regionalnom nivou (IFSW, 2014).

Socijalni radnici su danas u velikom broju zemalja sveta prepoznati kao posebna, zaštićena profesija koja obavlja raznovrsne zadatke: rad na slučaju, zastupanje, procena rizika i snaga, vođenje slučaja, organizovanje zajednice, razvoj resursa. Jedno određenje naglašava da su u pitanju profesionalci koji su „obučeni da procene i odgovore na situaciju ljudi sa složenim ličnim i društvenim potrebama“ (Žegarac,

2016: 9). Nisu retka stanovišta da su vrednosti ono što suštinski pravi distinkciju između socijalnog rada i drugih profesija jer bez njih „nema socijalnog rada“ (Bisman, 2004: 120). Rad sa nekim od najugroženijih i najneprivilegovanijih populacija, posebno rad u njihovom neposrednom okruženju, stvorio je specifična znanja i set veština oblikovanih vrednostima i etikom, koja naglašavaju značaj ljudskih prava i socijalne pravde (Žegarac, 2016: 12).

Profesionalni identitet

Profesionalni identitet, kao i lični, govori o tome ko smo, koje su naše vrednosti, koja je naša uloga i svrha. Iako ne postoji mnogo istraživanja o profesionalnom identitetu socijalnih radnika, istraživanje koje je sproveo naš tim ponovo je potvrdilo složenost i problematiku pomenutog koncepta. Webb tvrdi da „profesionalni identitet nije stabilan entitet, već konstantan proces interakcija i prilagođavanja, oblikovan kontekstualnim faktorima radnog mesta” (Webb, 2015).

Profesionalni identitet nije nešto što dobijemo po završetku studija ili zaposlenjem; profesionalni identitet se oblikuje, gradi i nastaje u procesu sadejstva više faktora. Taj proces ne podrazumeva pasivno prihvatanje uloge i zadataka radnog mesta, već interakciju ličnih i sredinskih faktora. U lične faktore možemo svrstati obrazovanje i stečena znanja, veštine, vrednosti, iskustvo, lične stavove i uverenja o profesiji socijalnog rada, dok u sredinske ubrajamo očekivanja koja dolaze sa profesionalnom ulogom, karakteristike radnog mesta, zadate ciljeve, kulturološki i sociopolitički okvir, te sliku profesije u društvu. Profesionalni identitet, odnosno, profesionalna slika socijalnih radnika o sebi je od velikog značaja jer utiče na samopouzdanje, prevladavanje stresa, zadovoljstvo poslom i motivaciju, a samim tim i na radni učinak odnosno, kvalitet pruženih usluga korisnicima socijalnog rada (Bran-ković i sar., 2020: 4).

Kako bi se bolje razumela dinamika i fenomen profesionalnog identiteta, studija Ashford i Meal je definisala tri glavna faktora koja utiču na definisanje profesionalnog identiteta: posebnost, prestiž i istaknutost spoljne grupe (eng. *silence of outgroups*). Posebnost se odnosi na vrednosti i praksu profesije socijalnog rada u odnosu na druge srodne profesije, na primer psihologe, nastavnike i slično. Prestiž naglašava status, reputaciju i kredibilitet. Treći faktor je relacioni, naglašava odnos prema drugima, pri čemu svest o spoljnoj grupi, onima koji ne pripadaju, pojačava svest o pripadajućoj grupi (Ashforth & Mael, 1989). U kontekstu pomenuta tri faktora, moguće je sagledati i rezultate sprovedenog istraživanja, gde se u više odgovora iskazuje problematika osećaja pripadnosti, kredibiliteta profesije i jasne distinkcije u odnosu na druge srodne discipline, kao i problematika javnog identiteta odnosno percepcije profesije od strane drugih.

Umrežavanje i profesionalno udruženje

Umrežavanje je razmena informacija i ideja među ljudima, grupama ili institucijama sa zajedničkim profesionalnim ili drugim interesom. Bilo da je reč o akademskoj zajednici ili biznis sektoru, introvertnim ili ekstrovertnim pojedincima sa više ili

manje radnog iskustva, veštine umrežavanja je važno razvijati. Profesionalci koriste umrežavanje da prošire svoje krugove poznanika, povećaju svest o novostima i trendovima u strukovnim oblastima, razmenjuju iskustva i primere dobre prakse.

Jedna od najznačajnijih beneficija umrežavanja je korišćenje resursa i znanja mreže. To uključuje olakšan pristup bazi znanja, istraživačkim aktivnostima i obukama za jačanje profesionalnih kompetencija. Povezivanje i umrežavanje najčešće vodi formiranju profesionalnih tela odnosno institucija ili udruženja. U literaturi se mogu pronaći različite definicije oblika profesionalnog udruživanja. Eraut i Cole profesionalno telo/instituciju definišu kao organizaciju koja je formalno priznata statutom i ima moć odlučivanja i uređivanja profesije ili njenog jednog dela. Kriterijumi za punopravno članstvo su stručni ispiti i definisan minimum radnog iskustva. Profesionalna udruženja se mogu razlikovati od profesionalnih tela po tome što nemaju kontrolu nad profesijom (Harvey i sar., 2014: 8). Profesionalna udruženja ne obezbeđuju profesionalne kvalifikacije i članstvo nije neophodno kako bi se pojedinac bavio profesijom u praksi. Profesionalno udruženje je zajednica praktičara koji razmenjuju ideje, informacije i prakse, te deluju u međusobnoj podršci. Profesionalna udruženja javno zastupaju interese profesije i praktičara (Harvey i sar., 2014: 11).

Odgovornosti profesionalnih udruženja su da pripremaju, održavaju i promovisu visok nivo standarda usluga (Meier, 1949) i da promovisu društvenu akciju za društvenu promenu u skladu sa potrebama i društvenim kontekstom (Nanavatty, 1997: 1). Aktivnosti koje jedno profesionalno/strukovno udruženje socijalnih radnika može da sprovodi su sledeće: mesečni sastanci, priprema memoranduma o različitim aktuelnim pitanjima od značaja za profesiju, predstavljajući ih pred različitim lokalnim i nacionalnim telima, zastupanje socijalnih radnika i radnica u javnosti i pred institucijama, razvoj kohezije unutar struke (grupna kohezija se najčešće definiše kao osećaj pripadnosti), kroz podsticanje formalne i neformalne komunikacije između članova, izdavanje različitih publikacija, istraživanja, uspostavljanje međunarodne saradnje, donošenje etičkog kodeksa socijalnih radnika, aktivnosti zagovaranja promena politika i praksi, itd. (Nanavatty, 1997:1; Ananias, Lightfoot, 2012: 200; Payne, 2002: 984, 985). Strukovna udruženja socijalnih radnika mogu da budu organizovana na međunarodnom nivou, nacionalnom ili lokalnom, u različitim sektorima ili u različitim oblastima rada. Sve mogu paralelno da koegzistiraju.

Metod

Ovo istraživanje je sprovedeno sa ciljem da se ispituju stavovi socijalnih radnika vezanih za rad postojećih strukovnih udruženja kao i kako bi se ispitalo njihovo mišljenje vezano za osnivanje novog udruženja koje bi zastupalo interese socijalnih radnika u Srbiji. Istraživanje je sprovedeno u periodu od marta do oktobra 2022. godine.

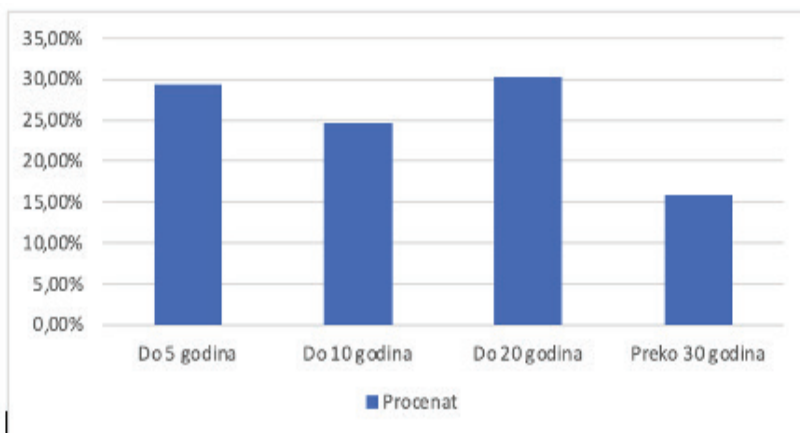
Istraživanje je sprovedeno korišćenjem online upitnika koji se sastojao od kombinacije zatvorenih i otvorenih pitanja. Upitnik je ukupno imao 11 pitanja – 4 otvorenog tipa i 7 zatvorenog tipa. Zatvorena pitanja ticala su se demografskih ka-

rakteristika (pola, opšitne, godina radnog staža), dva pitanja vezana za postojeće članstvo u nekoj od strukovnih organizacija, potrebe za osnivanjem nove strukovne organizacije kao i procene upoznatosti sa radom postojećih strukovnih udruženja. Otvorena pitanja ticala su se dubljeg pojašnjenja razloga za i protiv osnivanja novog udruženja te identifikovanja prvih koraka koje bi trebalo preuzeti u osnivanju novog udruženja. Poslednje otvoreno pitanje ostavljeno je za završne komentare i sugestije ispitanika.

Upitnik je distribuiran koristeći društvene mreže, konkretno grupa na društvenim mrežama koja okuplja stručne radnike, i putem email adresa poznatih istraživačicama, što čini uzorak prigodnim. Pitanja za upitnik su formirana na osnovu izabranog teorijskog okvira kao i konteksta zemlje u kojoj je istraživanje sprovedeno. Odgovori na pitanja otvorenog tipa su analizirani korišćenjem metode tematske analize na način da su sve tri autorke samostalno izvlačile teme, te su nakon toga pojedinačne analize spojene gde je utvrđen visok stepen preklapanja tema među individualnim analizama. Odgovori na pitanja zatvorenog tipa analizirani su korišćenjem deskriptivne metode.

U istraživanju je učestvovalo ukupno 126 socijalnih radnika, od čega je 108 (85,7%) ženskog, a 18 (14,3%) muškog pola, teritorijalno raspoređeni tako da su učestvovali ispitanici iz svih regiona Srbije. Što se tiče godina radnog staža, ispitanici su imali u rasponu od 5 godina do preko 30 godina radnog staža (slika 1.). Citati koji budu prikazani u radu biće kodirani šifrom koja je posebno formirana za svakog ispitanika, u cilju obezbeđivanja anonimnosti.

Slika 1. Broj godina radnog staža ispitanika

Rezultati sa diskusijom

Kako se upitnik sastojao iz zatvorenih i otvorenih pitanja, biće prikazani i analizirani podaci prvo iz zatvorenih pitanja, a zatim odgovori iz otvorenih pitanja. Glavni deo upitnika sadržao je četiri zatvorena pitanja:

1. Da li ste član nekog strukovnog udruženja (društva, asocijacije, unije i sl.) socijalnih radnika Srbije? Na ovo pitanje je 70,6% ispitanika odgovorilo sa NE, dok je 29,4% ispitanika odgovorilo sa DA. Ovo pitanje je pratilo i pitanje vezano za udruženje kojeg su član, te se većina odgovora odnosila na sledeća udruženja/organizacije: Komora socijalne zaštite: 11 odgovora; Asocijacija centara za socijalni rad: 10 odgovora; Društvo socijalnih radnika: 7 odgovora. Na ovo pitanje odgovarali su samo oni koji su na prethodno pitanje odgovorili sa DA.

Ispitanici koji su odgovorili na ovo pitanje sa DA, navodili su strukovna udruženja koja nisu udruženja socijalnih radnika, nego često i zajednica drugih pomagača, kao što je Komora socijalne zaštite, Asocijacija centara za socijalni rad, što može da ukazuje na nekoliko aspekata:

- a) Lični identitet socijalnih radnika nije dovoljno izgrađen ili postoji kriza identiteta;
- b) Neinformisanost i nerealna očekivanja nisu u skladu sa ulogom i zadacima strukovnih udruženja socijalnih radnika;
- c) Usled ograničenog broja strukovnih udruženja koje okuplja i zastupa interese socijalnih radnica i radnika, ispitanici su svoj profesionalni identitet „uklopili” u identitet stručnog radnika sistema socijalne zaštite.

2. Na skali od 1 do 5, u kojoj meri smatrate da ste upoznati sa radom strukovnih udruženja (društva, asocijacije, unije i sl.) koja postoje u Srbiji? Skala se kretala od 1 – uopšte nisam upoznat/a, do 5 – u potpunosti sam upoznat/a. Na ovo pitanje, 57,9% ispitanika odgovorilo je sa 1 ili 2, 27,8% ocenilo je svoje znanje na 3, a 14,3% ispitanika ocenilo je svoje znanje sa 4 ili 5.

Odgovori na ovo pitanje ukazuju na to da socijalni radnici nisu u dovoljnoj meri upoznati sa postojećim strukovnim udruženjima, i da tu postoje mogućnosti za delovanje na izgradnji informisanosti ne samo nakon završetka školovanja, nego i u toku.

3. Da li smatrate da nam je potrebna nova autentična strukovna organizacija (novo strukovno udruženje socijalnih radnika, krovna strukovna organizacija)? Na ovo pitanje je 81% ispitanika odgovorilo sa DA, a 19% sa NE.

Podaci iz zatvorenih pitanja ukazuju na to da socijalni radnici u Srbiji većinom nisu uključeni u rad strukovnih udruženja. Sa druge strane, izuzetno mali procenat socijalnih radnika procenjuje da je u dovoljnoj meri upoznato sa radom strukovnih udruženja što može da se protumači kao jedan od razloga zbog kojeg nisu uključeni u rad ovih udruženja kao i jedan od razloga zbog čega je veliki broj ispitanika stava da je potrebna nova autentična strukovna organizacija za socijalne radnike.

Otvorena pitanja iz upitnika bila su formulisana sa ciljem da se bolje razumeju razlozi zbog kojih stručni radnici smatraju da je potrebno/nije potrebno osnivanje novog udruženja, kao i koji bi bili prvi koraci i aktivnosti u radu ovog udruženja. Korišćenjem tematske analize, iz odgovora na otvorena pitanja identifikovano je nekoliko tema.

Profesionalni identitet socijalnih radnika u krizi

Veliki broj odgovora na pitanje zbog čega je potrebno osnivanje novog strukovnog udruženja bilo je vezano za profesionalni identitet socijalnih radnika. Ispitnici su prepoznali krizu identiteta socijalnih radnika prvenstveno u sistemu socijalne zaštite, naročito u Centrima za socijalni rad gde su na poslovima voditelja slučaja zaposleni stručni radnici različitih profila – psiholozi, pedagozi, specijalni pedagozi, andragozi, a da su u javnosti sve struke prikazane kao socijalni radnici.

„...Zato što socijalni radnici moraju biti prepoznatljivi i vidljivi, u odnosu na sve druge brojne kadrove u socijalnoj zaštiti, koji se neosnovano nazivaju socijalni radnici”
O26_M

Iako u odgovorima dominira pitanje profesionalnog identiteta u odnosu na druge struke, među odgovorima se može prepoznati da socijalni radnici na ličnom nivou nisu u potpunosti sigurni na koji način i šta ih tačno odvaja od drugih struka („*I sami socijalni radnici treba da se bolje informišu o svojoj struci*“ O42_Ž). Takođe, kriza profesionalnog identiteta socijalnih radnika viđena je i u odnosu na spoljne sisteme i javnost, naročito kroz način na koji mediji prikazuju socijalne radnike („*o socijalnim radnicima se čuje samo kad se dese neke grozne situacije*“ O12_Ž) kao i kroz sistemska rešenja vezana za kadrovsku politiku u ustanovama socijalne zaštite, sa akcentom na centre za socijalni rad.

„...insistiranje na poštovanju zakonskih odredbi, koje se odnose na zapošljavanje u CSR i sistemu uopšte, u drugim sistemima itd. s ciljem poboljšanja položaja i statusa socijalnih radnika u radnom i društvenom okruženju” O94_Ž

Veliki je broj faktora koji utiču na krizu identiteta profesije socijalnog rada. Istraživanje rađeno u Srbiji 2019. godine pokazalo je da je socijalnim radnicima teško da definišu socijalni rad i da su skloni mistifikacijama profesije. Ova pojava se može razumeti iz nekoliko perspektiva. Prva se odnosi na objektivne destimulisujuće okolnosti u kojima se socijalni rad poslednjih 20 godina odvija, a druga na specifične lične strategije koje su socijalni radnici razvili kako bi se na te okolnosti adaptirali (Branković i sar., 2020: 28).

Nedostatak stručnih okupljanja socijalnih radnika u Srbiji može da bude jedan od razloga zbog kojeg nalazi ovog istraživanja ukazuju na krizu identiteta socijalnih radnika na nekoliko nivoa. Literatura ukazuje na značaj interakcije između akademske i stručne javnosti u jačanju i brušenju profesionalnog identiteta socijalnih radnika i njihove kompetencije da zastupaju interese struke i svojih korisnika (Patti, 2003: 5; Hill i sar., 2010: 516). Takođe, ovakva okupljanja omogućavaju prostor gde se razmenjuju aktuelnosti, izazovi, inovacije u teoriji i praksi, razgovor i diskusija o etici, vrednostima i principima socijalnog rada.

Jedan od sredinskih faktora profesionalnog identiteta je i slika socijalnog rada u javnosti (Branković i sar., 2020: 4). Negativno medijsko izveštavanje o socijalnim radnicima i radnicima može uticati na formiranje negativnih stereotipa o ovoj profesiji u javnosti, umanjiti spremnost za saradnju kod budućih korisnika usluga socijalne zaštite, kao i zadovoljstvo profesijom i profesionalno zalaganje kod struč-

nih radnika. Stručni radnici smatraju da je medijski stereotip o njima dominantno negativan, te da ih mediji prikazuju negativno i u pogledu kompetentnosti, ali i u domenu interpersonalnih relacija sa korisnicima/cama (Skorupan & Jakšić 2021: 199).

U velikom broju odgovora vidimo da socijalni rad posmatraju isključivo kroz perspektivu centara za socijalni rad ili sistema socijalne zaštite, te nepostojanja osećaja pripadnosti široj profesionalnoj zajednici socijalnih radnika u Srbiji, bez obzira u kom sektoru/sistemu su angažovani. Odgovori upućuju na pretpostavku da se identitet socijalnih radnika koji rade u CSR izjednačava/povezuje samo sa socijalnim radnicima koji rade u centrima za socijalni rad ili u sistemu socijalne zaštite, što dodatno utiče na održavanje jaza među sektorima i sistemima u kojima se primenjuje socijalni rad.

Unapređenje položaja socijalnih radnika kroz zastupanje struke

Veliki broj odgovora vezanih za potrebe osnivanja udruženja i koraka koje bi trebalo sprovesti odnosili su se na aktivnosti koje će biti usmerene na zastupanje struke. Socijalni radnici koji su učestvovali u ovom istraživanju ukazuju da je potrebno snažnije i koordinisanije zastupanje struke na nekoliko nivoa: u javnosti, sa građanima i medijima kao i u okviru zakonskih normativa. Ono što dominira u odgovorima je da se deo socijalnih radnika i radnica oseća nezaštićeno i nebezbedno u okolnostima u kojima rade.

“...trenutni položaj socijalnih radnika je u velikoj meri ugrožen, a njihov trud i rad obespravljen i nedovoljno istaknut i prepoznat u javnosti.” O7_Ž

Aktivnosti zastupanja vide kao jedno od rešenja za poboljšanje položaja i pozicije socijalnih radnika. Ove aktivnosti bi trebalo da se prvenstveno fokusiraju na *komunikaciju sa građanima i javnošću* sa ciljem približavanja vrednosti, profesije, posla, nadležnosti socijalnih radnika kao i pozitivnih primera iz prakse. Učesnici u istraživanju smatraju da se kroz ove aktivnosti može započeti „*rad na stvaranju pozitivne slike o socijalnim radnicima*” (O50_Ž), te da bi te aktivnosti trebalo da sprovedi novo udruženje koje se bude formiralo, a što bi u krajnjem slučaju poboljšalo i bezbednost socijalnih radnika.

„Sve više se urušava ugled profesije socijalnih radnika, pa umesto pomagači postadosmo “otimači” i krivci za sve i svašta. Potrebna je organizacija koja će promovisati vrednosti profesije, štititi profesionalni i lični integritet socijalnih radnika u kontinuitetu.” O82_M

Učesnici u istraživanju prepoznaju veliki problem u načinu na koji se struka socijalnih radnika prikazuje u medijima, navodeći da se struka pomnije u kontekstu negativnih primera što dalje pogoršava sliku o struci u javnosti. Zbog ovoga, socijalni radnici iz istraživanja smatraju da je potrebno da strukovno udruženje zastupa profesiju socijalnog rada u medijima kroz pozitivne prakse, gostovanja i oglašavanja u medijima „*kad se struka kritikuje*“ (O112_Ž).

„Potrebna je veća medijska zastupljenost, pozitivne priče iz prakse, kredibilitet stručnosti, zaštita profesije, zastupanje pred drugim institucijama“ (O66_Ž)

Još jedna oblast u kojoj su učesnici smatrali da je potrebno jače zastupanje bilo je i na nivou donosioca odluka i donošenja ili unapređenja postojećih zakonskih rešenja. Tu su dominirali odgovori vezani za uspostavljanje dijaloga sa donosiocima odluka, izmene zakonskih rešenja koje otežavaju rad i socijalne radnike „opterećuje bezgraničnom papirologijom“ (O22_Ž), kao i zastupanje i zagovaranje da se već postojeća zakonska i podzakonska rešenja vezana za kadrovsku strukturu u centrima za socijalni rad, dosledno primenjuje.

Dobijeni rezultati su u skladu sa rezultatima drugih istraživanja, koja govore o generalnom nezadovoljstvu pomagača javnog i civilnog sektora. Istraživanje koje je sprovelo udruženje Sociativa 2021. godine govore o tome da je dve trećine pomagača nezadovoljno uslovima u kojima rade, a preko 61% pomagača nema obezbeđenu kontinuiranu psihosocijalnu podršku. Pomagači su imali i prilike da daju svoj glas u vezi s tim šta im je potrebno da bi unapredili svoje mentalno zdravlje. Od ponuđenih odgovora, najviše glasova je imao odgovor „Veća podrška sistema, tj. donosioca odluka“ (65,7%). Ovaj podatak zajedno sa gore opisanim rezultatima, može da govori o tome da socijalni radnici ne percipiraju da imaju moć za promenom („žrtve sistema“), te da je moć negde van njih, u sistemu i donosiocima odluka, te da će promena doći spolja.

Često čujemo od kolega da je osnovna paradigma o socijalnom radu „mehanizam za gašenje požara“ i očuvanje socijalnog mira. U cilju promene važno je ovu paradigmu redefinisati i osnažiti zastupničku ulogu socijalnih radnica i radnika za prava korisnika i interesa socijalnih radnika (Branković i sar., 2020: 32). Teorije savremene prakse, od kritičke refleksivne do prakse zasnovane na dokazima, pretpostavljaju da socijalni radnici imaju kapacitete, uključujući kapacitet za kritičko razmišljanje, analizu, korišćenje i produkciju znanja relevantnih za praksu, da pregovaraju i da koriste njihov kontekst kritički i kreativno (Healy & Meagher, 2004: 243). Postavlja se pitanje na koji način osnažiti socijalne radnike da zauzmu aktivnu ulogu u izgradnji identiteta, zastupanju svojih korisnika, da zagovaraju unapređenje položaja svojih korisnika, a samim tim i položaja socijalnih radnika, što je po vrednostima socijalnog rada jedino etički ispravno.

Umrežavanje socijalnih radnika

Među odgovorima koji su zastupali stav da je potrebno osnivanje novog strukovnog udruženja, ispitanici su ukazali na potrebu za umrežavanjem socijalnih radnika iz različitih nivoa sektora (privatnog i javnog), te iz različitih vrsta sektora u kojima rade socijalni radnici – socijalna zaštita, obrazovanje, zdravstvo. Veliki broj učesnika u istraživanju navodi da su trenutno socijalni radnici iz različitih sektora razjedinjeni, kao i da ne postoji udruženje koje bi okupilo sve socijalne radnike, bez obzira na to da li rade u državnom ili privatnom sektoru, kao i da li rade u nekom drugom sistemu, koji nije sistem socijalne zaštite.

“...Potrebno je stvoriti jaku mrežu socijalnih radnika koja će uspeti da promeni nešto na bolje.” O105_Ž

Tema umrežavanja pojavila se i među odgovorima na pitanje koje se ticalo razloga zbog čega nije potrebno osnivanje novog strukovnog udruženja, gde je dominirao odgovor da već postoji niz udruženja i strukovnih organizacija koje se mogu udružiti u krovnu organizaciju i zajedno raditi na zastupanju i uvezivanju struke.

„...već postoje društva i udruženja, međutim nisu preterano aktivna i dovoljno promovisana. Verujem da je uz dobru organizaciju, stručnost i motivisanost, moguće “oživeti” ta udruženja, smanjujući potrebu za pokretanjem novih. O33_Ž

Dobijeni odgovori govore u prilog neophodnosti umrežavanja stručnih radnika, potrebi za razmenom iskustva, primera dobre prakse i supervizijom. Karakteristično za Srbiju, a što su pokazali i rezultati ovog istraživanja, jeste da se socijalni radnici često prikazuju kao predstavnici sistema socijalne zaštite, iako u tom sistemu rade i drugi profesionalci. Ovo prepoznaju i socijalni radnici u sistemu socijalne zaštite kao izazov za zastupanje struke, ali ga prepoznaju i socijalni radnici koji ne rade u sistemu socijalne zaštite, ukazujući na neku vrstu „isključenosti iz struke” ukoliko rade u nekom drugom sistemu, npr. sistemu obrazovanja ili zdravstvenom sistemu. Ovo može da bude jedna od posledica nepostojanja strukovnog udruženja koje zastupa interese i okuplja socijalne radnike zasnovano na profesiji, a ne na sektoru u kojem rade.

Pored toga, rezultati ukazuju na potrebu za umrežavanjem i kreiranje krovnog profesionalnog udruženja u cilju zastupanja profesije i zagovaranja poboljšanja položaja stručnih radnika. Nadovezujući se na diskusiju prethodne teme, osnaživanje socijalnih radnika je moguće kroz umrežavanje i kolegijalnu saradnju, kroz strukovno povezivanje, organizacije događaja, skupova i aktivnosti sa ciljem profesionalne razmene i podrške, ali i pokretanja diskusije među profesionalcima o karakteristikama savremenog socijalnog rada i načina na koji savremeni kontekst utiče na svrhu, ciljeve i vrednosti socijalnog rada. Kao ključni nosilac promena mogu biti profesionalna i strukovna udruženja (Branković i sar. 2020:32, 33).

Nepoverenje u postojeća strukovna udruženja

Ova tema se iskristalisala kao jedan od najznačajnijih razloga zbog čega socijalni radnici, koji su učestvovali u istraživanju, smatraju da je potrebno osnivanje novog udruženja. Veliki broj socijalnih radnika navodio je da postoje izazovi u radu postojećih udruženja koji dovode do toga da socijalni radnici nemaju poverenja u njihov rad. Tako su učesnici u istraživanju navodili da su postojeće organizacije fokusirane na „sebe, i ne podržavaju struku, već svoje lične interese“ (O17_M). Učesnici u istraživanju takođe navode da je razlog nepoverenja i to što su postojeća udruženja „nevidljiva, zatvorena, netransparentna i u većini slučajeva se isti ljudi “vrte” u vrhu organizacija ne dozvoljavajući neophodne promene“ (O44_Ž). Nepoverenje u postojeća strukovna udruženja može da bude posledica i nepoznavanja ili nedovoljne informisanosti o radu tih udruženja, što nam je pokazao odgovor iz zatvorenog pitanja.

Jedan od razloga zbog čega su profesionalna udruženja generalno viđena kao nosioci promene, a u isto vreme preko 80% socijalnih radnika nije uključeno

u njihov rad, jeste nepoverenje u postojeća strukovna udruženja. Kao što u javnom prostoru postoji izrazito nepoverenje ka socijalnim radnicima, tako i sami socijalni radnici imaju nepoverenje prema potencijalnim nosiocima promena. Deluje da zbog postojećih različitih negativnih faktora (nepostojanja strategija i akcionih planova, loših uslova za rad, smanjenja broja zaposlenih, povećanja broja korisnika, nejasne uloge i odgovornosti u radu, krize identiteta, dugog i nerešenog procesa reforme, itd.) i deprofesionalizacije socijalnih radnika (Healy & Meagher, 2004: 244, 245) utiču na to da socijalni radnici „nemaju prilika” da sami izgrade okolnosti i prostor za stručni dijalog na različite teme. Postavlja se pitanje da li je utemeljeno očekivanje da socijalni radnici koji rade sa osobama sa traumatskim iskustvima, u radnim okolnostima smanjenih kapaciteta, nejasne strategije razvoja, bez podrške i razumevanja, u krizi identiteta, mogu da se dodatno angažuju, istupaju i zastupaju interese profesije i svojih korisnika. U tom smislu postoji i jedan predlog u odgovorima da je važno da postoji profesionalni menadžment strukovnih udruženja socijalnih radnika, koji bi radili u ovim udruženjima puno radno vreme.

Zaključci i preporuke

Socijalni rad je profesija koja je zasnovana na praksi i akademska disciplina koja promovise društvene promene i razvoj, društvenu koheziju i osnaživanje i oslobađanje ljudi. Principi socijalne pravde, ljudskih prava, kolektivne odgovornosti i poštovanja različitosti su centralni za socijalni rad. U isto vreme, socijalni radnici su poslednje dve decenije u stalnom suočavanju sa različitim negativnim faktorima (nejasni reformski procesi, nepostojanje nacionalnih strategija i akcionih planova, smanjenje broja zaposlenih, povećanja broja korisnika i sveopšta društvena kriza, negativna medijska slika, sporo uspostavljanje lokalnih usluga koje su zakonima deklarativno uspostavljene, nedonošenje nekoliko važnih pravilnika kojim bi se već postojeće usluge uvažile i dodatno unapredile, kao što su socioedukativne i savetodavno-terapijske, supervizija koja do kraja nije uspostavljena (Healy & Meagher, G. 2004: 243), koji su uticali na pojavu krize identiteta socijalnih radnica i radnika, sve lošijem položaju u društvu, nejasne slike o ulozi i odgovornostima, smanjenja saradničke mreže, onemogućavanje socijalnih radnika da budu više u aktivnoj poziciji za zagovaranje boljeg položaja svojih korisnika, a onda i za položaj profesije kroz aktivistički, kritički osvrt na aktuelne politike i prakse.

U cilju ispitivanja stavova socijalnih radnica i radnika o perspektivama razvoja profesije socijalnog rad kroz profesionalna udruženja, realizovano je istraživanje kroz online upitnik. Podaci ovog istraživanja, u kome je uzelo učešće 126 socijalnih radnika iz različitih sektora i sistema, govore o tome da 70,6% ispitanika nije član nekog strukovnog udruženja, da 57,9% ispitanika nije dovoljno informisano o postojećim profesionalnim udruženjima (odgovorilo je sa 1 ili 2), a da je sve 14,3% ispitanika ocenilo je svoje znanje i informisanost o postojećim strukovnim udruženjima (odgovori sa 4 ili 5). Čak 81% ispitanika smatra da je potrebna nova autentična strukovna organizacija (novo strukovno udruženje socijalnih radnika, krovna strukovna organizacija).

Otvorena pitanja iz upitnika bila su formulisana sa ciljem da se bolje razumeju razlozi zbog kojih socijalni radnici smatraju da je potrebno ili nije potrebno osnivanje novog udruženja, kao i koji bi bili prvi koraci i aktivnosti u radu ovog udruženja. Tematskom analizom odgovora izdvojile su se sledeće teme:

- a) Profesionalni identitet socijalnih radnika u krizi,
- b) Unapređenje položaja socijalnih radnika kroz zastupanje struke,
- c) Umrežavanje socijalnih radnika,
- d) Nepoverenje u postojeća strukovna udruženja.

Ovo istraživanje i teme koje su se izdvojile ukazuju i na preporuke za budući razvoj profesije socijalnog rada. Neke od preporuka su:

- Raditi na većoj informisanosti o postojećim udruženjima studenata socijalnog rada tokom studija, a kasnije i kroz različite aktivnosti profesionalnih socijalnih radnika (organizacija sajмова udruženja socijalnih radnika koja deluju na različitim nivoima i u različitim sektorima, edukacije, tribine, okrugli stolovi, brošure, tekstovi na portalima, društvenim mrežama i sl.);
- Pokretanje radne grupe koja bi okupljala sve važne aktore iz oblasti socijalnog rada, javnog i civilnog sektora, iz različitih sistema, kako bi se pokrenuo društveni/stručni dijalog na temu perspektive delovanja u okviru profesionalnih udruženja;
- Istražiti mogućnosti novih modela udruživanja nacionalnih udruženja socijalnih radnika, kao krovne organizacije za sve socijalne radnike, za ovaj novi kontekst, koji je pretrpeo velike promene u odnosu na društveno-politički kontekst od pre deset ili dvadeset godina;
- Edukacija stručnih radnika i organizovanje okruglih stolova, tribina na temu uloge i zadataka profesionalnih udruženja socijalnih radnika i demistifikovanje, kroz javnu kampanju, ciljeva ovih udruženja kako bi se ojačalo poverenje socijalnih radnika u ova udruženja, te zastupanja i zagovaranja za promene politika i praksi za korisnike;
- Organizovati aktivnosti osnaživanja socijalnih radnika za aktivniju ulogu u profesionalnoj zajednici (domaće i međunarodne konferencije, susreti, grupe podrške, eskterna supervizija, otvaranje ka građanima i sl.),

Uprkos značajnim doprinosima, ovo istraživanje ima nekoliko ograničenja. Pre svega, uzorak istraživanja obuhvatao je određeni broj socijalnih radnika, međutim, taj broj ne predstavlja reprezentativni uzorak populacije socijalnih radnika u Srbiji. Takođe, iako su u istraživanju učestvovali socijalni radnici iz različitih delova Srbije, autorke ne mogu da tvrde da je teritorijalna raspoređenost reprezentativna za celu populaciju. U istraživanju je većina ispitanika bila ženskog roda, ali, iako se profesijom socijalnog rada u Srbiji uglavnom bave socijalne radnice, polna struktura ovog istraživanja ne odražava nužno polnu strukturu svih socijalnih radnika. Zbog ovih razloga se rezultati ovog istraživanja ne mogu generalizovati na čitavu populaciju socijalnih radnika.

Literatura

- Ananias, J., & Lightfoot, E. (2012). Promoting social development: building a professional social work association in Namibia. *Journal of Community Practice*, 20(1-2), 196-210. <https://doi.org/10.1080/10705422.2012.644227>.
- Ashforth, B.E. & Mael, F. (1989). Social Identity Theory and the Organization. *The Academy of Management Review*, 14(1), 20–39. <https://doi.org/10.5465/amr.1989.4278999>.
- Bisman, L. (2004). Social work values: the moral core of the profession. *British Journal of Social Work*, 34, 109–23. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch008>.
- Brankovic, I., Gajić, Ž., Trbović, V., & Kuridža, Lj. (2020). *Obeležja savremenog socijalnog rada i profesionalni identitet profesionalnih radnika u Republici Srbiji*. Beograd: Udruženje stručnih radnika socijalne zaštite.
- Harvey, L., Mason, S., & Ward, R. (1995). *The role of professional bodies in higher education quality monitoring*. Birmingham: QHE.
- Healy, K., & Meagher, G. (2004). The deprofessionalization of social work: Collaborative approaches for achieving professional recognition. *British Journal of Social Work*, 34(2), 243–260. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch024>.
- Hill, K. M., Ferguson, S. M., & Erickson, C. (2010). Sustaining and strengthening a macro identity: The association of macro practice social work. *Journal of Community Practice*, 18(4), 513-527. <https://doi.org/10.1080/10705422.2010.519684>.
- IFSW (2014). *Global definition of Social Work*. dostupno na: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>.
- Marčetić-Radunović, G., Seratlić, I., Fila Ivanov, I., Armacki, D., Savić, M., Petrović, B. & Milekić, V. (2021). Preporuke za unapređenje politika i praksi socijalne zaštite iz ugla pomagača i građana. Beograd: Udruženje “Sociativa”. Dostupno na: <https://www.sociativa.org.rs/preporuke/>
- Mazibuko, F., & Gray, M. (2004). Social work professional associations in South Africa. *International Social Work*, 47(1), 129–142. <https://doi.org/10.1177/0020872804039391>.
- Nanavatty, M. C. (1997). Professional associations of social work: An analysis of literature. *Indian Journal of Social Work*, 58, 287–300.
- Patti, R. (2003). Reflections on the state of management in social work. *Administration in social work*, 27(2), 1-11. https://doi.org/10.1300/J147v27n02_01.
- Payne, M. (2002). The role and achievements of a professional association in the late twentieth century: The British Association of Social Workers 1970–2000. *British Journal of Social Work*, 32(8), 969-995. <https://doi.org/10.1093/bjsw/32.8.969>
- Skorupan, T., Jakšić, I. (2021). Odnos stručnih radnika centara za socijalni rad u Republici Srbiji prema medijskoj slici i kvalitetu izveštavanja o njihovom radu. *CM - časopis za upravljanjem komuniciranje*, 16(50), 179–203.

- Speight, J. (2014). *Educating Scientists and Engineers for Academic and Non-Academic Career Success*. CRC Press.
- Webb, Stephen A. (2015). *Professional identity and social work*. Key note presentation to 5th International Conference on Sociology and Social Work: New Directions in Critical Sociology and Social Work: Identity, Narratives and Praxis.
- Žegarac, N. (2016). *Standardi za obrazovanje socijalnih radnika u Srbiji: Razvoj kompetencija za kvalitetnu profesionalnu radnu praksu*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka.

Stavovi socijalnih radnika u Srbiji o perspektivama razvoja profesije i unapređenja položaja socijalnih radnika kroz strukovna udruženja

Violeta Marković¹, Gordana Marčetić-Radunović², Tamara Gačević³

¹Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka,

²Udruženje "Sociativa"

³Caritas Srbija

Apstrakt

Praksa socijalnog rada se odvija u okolnostima koje su pod jakim uticajem brojnih promena i novih zahteva koji se postavljaju pred profesiju. Ove promene i novi zahtevi koji se stavljaju pred profesiju socijalnog rada zahtevaju i stalno unapređenje profesije, a jedan od načina za unapređenje jeste i organizovanje u stručna i profesionalna udruženja. Cilj ovog rada je da se predstave stavovi stručne javnosti/zajednice socijalnih radnika i socijalnih radnika o perspektivama razvoja struke socijalnog rada i unapređenja položaja socijalnih radnika kroz strukovna udruženja (saveza, unija, društava, asocijacija i sl.). Istraživanje za potrebe ispitivanja navedenih stavova realizovano je u periodu od juna 2022. do novembra 2022. Za potrebe ovog istraživanja posebno je konstruisan onlajn upitnik za anketno ispitivanje stavova. Učešće je uzelo ukupno 126 socijalnih radnika javnog i civilnog sektora iz Srbije. Rezultati istraživanja ukazuju na to da socijalni radnici u Republici Srbiji percipiraju potrebu za osnivanjem novog udruženja ili za usaglašavanjem aktivnosti postojećih, a u svrhu zastupanja profesije u javnosti i pred institucijama, jačanja profesionalnog identiteta i poverenja stručnjaka u profesionalna strukovna udruženja.

Ključne reči: socijalni rad, strukovna udruženja, profesionalna udruženja, profesionalni identitet, zagovaranje, umrežavanje

RECEIVED: 09.01.2023.

REVISION RECEIVED: 12.01.2023.

ACCEPTED: 13.01.2023.

violeta.markovic@fpn.bg.ac.rs

gordana.marctic@sociativa.org.rs

tamara.benderac@caritas.rs